

PROFILAKTYKA PEDAGOGICZNA JANA BOSKO ŻYWIWIELEM KULTUROWEJ JAKOŚCI SPORTU

W świecie kultury znamy z doświadczenia różnorodną jej jakość. Pod określeniami: antykultura, kultura śmierci, podkultura; fałszywa kultura, brak kultury, mała kultura, niska kultura; wysoka, wielka, bogata, ogromna, wyjątkowa kultura - kulturologia odkrywa kwalifikację tego, co kulturalne na obszarze aksjologicznym. Przybiera ono konotacje wartości pozytywne. Natężenie jakości kultury jest zależne od poziomu aksjologicznego jej zjawisk. Kultura we właściwym rozumieniu jest krainą tego, co pozytywne, szlachetne, dobre, prawdziwe, twórcze, piękne, mądre. „Znaczenie istotne kultury (...) polega na tym, że jest ona właściwym kształtem życia człowieka jako takiego”¹.

Kulturę cechuje ponadto wielorakość, złożoność i wielodyscyplinarność. Zajmuje się nią filozofia, teologia, religiologia, historia, socjologia, aksjologia, etyka, psychologia, pedagogika i inne dziedziny wysiłku naukowego. Każda opcja badawcza znajduje w niej bogate pole eksploracji i niewyczerpane szanse efektów². Wskazuje na pewną znamienność swojego przedmiotu badań i tym samym wieloaspektowość kultury. Kultura jest często ujmowana w jakimś jednym z wielu swoich wymiarów. Co wyraźnie widać, gdy próbuje się ją definiować lub całościowo opisać³

Można o kulturze mówić poprawnie w kategoriach zbiorów wartości uniwersalnych, globalnych, międzynarodowych, narodowych, państwowych, grupowych, wspólnotowych, jednostkowych, w porządku osiągnięć materialnych, urządzeń społecznych, wytworów duchowych. Można ją widzieć w różnych zachowaniach ludzycznych, kultowych, religijnych, obyczajowych, tradycyjnych, itp. Z odmiennego punktu widzenia kultura wskazuje na różne postacie działalności twórczej: nauka, sztuka, język, muzyka, wokalistyka, te-

1. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO*. Paryż, 2 czerwca 1980, n. 6; por. Tenże, *Przemówienie do laureatów Nagrody Nobla*, Rzym, 22 grudnia 1980, n. 6: „Brak kultury i nieświadomość prawdziwych wartości ludzkich niesie z sobą groźbę zagłady ludzkości”

2. Por. *Kultura*, (w:) *Encyklopedia Katolicka*, TN KUL, Lublin 2004, t. 10, s. 188-219.

3. Por. Tamże, s. 189.

atr, film, technika, technologia, rozrywka, rolnictwo, hodowla, uprawy rolne, kolonie bakterii.

Wśród aspektów kultury mieści się również tzw. kultura fizyczna. Można do niej zakwalifikować: 1) ekologiczne uwarunkowania zdrowotne, pożywienie, wodę, powietrze, warunki mieszkaniowe, przepisy BHP, służbę zdrowia; 2) zachowanie, pielęgnowanie, przywracanie zdrowia, rehabilitację, optymalną homeostazę fizyczną; 3) doskonalenie sprawności psycho-motorycznej, wydolności organizmu, utrzymanie sprawności, wytrzymałości na trudy, tężyzny, zwinności, właściwej sylwetki; 4) staranie o rozwój fizyczny przez zabawę, ruch w wielorakich jego postaciach, wychowanie fizyczne, rekreację, turystykę, sport dla wszystkich, sport amatorski, wyczynowy, zawodowy, osiągnięcie najwyższych wyników na arenie współzawodnictwa sportowego; 5) uczestnictwo szerokich kręgów społeczeństwa w imprezach sportowych jako widzowie, kibice, fani, czy też sponsorzy; 6) infrastrukturę wychowania fizycznego: instytucje, organizacje, kluby, grupy, drużyny, stadiony, boiska, podwórka, sale sportowe, wyposażenie, narzędzia, środki, instrumenty, przyrządy... Cała sfera kultury fizycznej dotyczy wymiaru somatycznego i jego miejsca w rozwoju integralnym osoby ludzkiej.

Pytanie o sport jako zjawisko kulturalne w Prewencyjnym Systemie wychowania młodzieży stosowanym przez św. Jana Bosko, wyraźnie orientuje niniejszą refleksję w kierunku fenomenu kultury, profilaktyki pedagogicznej, kultury fizycznej, podmiotu osobowego. Wydaje się potrzebne przemyślenie i zaprezentowanie we wzajemnej zależności trzech zagadnień: 1) spójne antropologicznie rozumienie kultury; 2) kulturotwórcza dynamika profilaktyki pedagogicznej; 3) personalistyczna norma jakości kultury fizycznej w wychowaniu profilaktycznym.

Integracja dynamizmu kultury w rozwoju osoby

W złożoności fenomenu kultury jest spójny grunt. Kultury nie da się analizować, zrozumieć i ująć bez odniesienia do człowieka i rozwoju jego osobowości. Co też wskazuje na dynamizm kultury jako jej niezbywalną właściwość - w jej genezie, powstaniu, efektach, jak i w oddziaływaniu na człowieka w środowisku kulturalnym. „Doświadczenie różnych epok, nie wyłączając naszej, przemawia za tym, ażeby o kulturze myśleć i mówić przede wszystkim w konstytutywnym związku z samym człowiekiem, a dopiero wtórnie i pośrednio w związku z całym światem jego wytworów”⁴

Kiedykolwiek dochodzi do sytuacji, że w kulturze tracą prymat wartości osobowe, a stają się nadrzędne antyosobowe, aosobowe, akcydentalnie oso-

4. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7; por. Tamże, n. 9: „Człowiek (...) zawsze jest obecny we wszystkich poszczególnych formach kultury”

bowe, człowiek staje się narzędziem, środkiem, ofiarą, celem podrzędnym dążeń nieosobowych - mamy do czynienia z redukcją, degradacją, dehumanizacją, depersonalizacją osoby i ze zniweczeniem prawdziwej kultury⁵. Niezbywalnym warunkiem całościowej wizji kultury jest adekwatna i spójna koncepcja osoby ludzkiej. „Aby tworzyć kulturę, trzeba do końca i integralnie widzieć człowieka jako szczególną, samoistną wartość, jako podmiot związany z osobową transcendencją”⁶. Zasadnicza osnowa całościowego ujęcia człowieka w rzeczywistości kultury nie może się obejść bez dwu komplementarnych punktów odniesienia: człowieka jako podmiotu kultury i człowieka jako jej efektu.

A) Człowiek podmiotem i sprawcą kultury. „Kultura jest właściwością człowieka”⁷. Dynamizmu innych bytów, poza bytem ludzkim, nie zalicza się do kultury. Wyróżnikiem człowieka jest to działanie, które koresponduje z naturą rozumną, buduje na naturze, wydoskonala naturę, opanowuje jego naturę - jest specyficznym ludzkim, właściwym dynamizmowi sprawczemu podmiotu osobowego człowieka. Osoba ludzka jako sprawca kultury jest jej podmiotem⁸. Jako podmiot kultury może być rozumiana w trojakim sensie⁹

Najpierw w sensie ontologicznym. W każdym bycie realnie istniejącym, a więc i w tym, który jest osobą ludzką, jego dynamizm jest następstwem bytowania: *agere sequitur esse*. Byt nie może zaistnieć bez *suppositum*, czyli podłoża, które istnieje. Zaistnienie bytu jest pierwotnym przejawem dynamizmu, przyczynującego jestestwo i który koniecznie warunkuje następne formy zdynamizowania tegoż bytu. W tym pierwotnym ontologicznym sensie osoba ludzka jest podmiotem dynamizmu, którego efektem w określonej fazie jest kultura. „Człowiek (...) jest jedynym ontycznym podmiotem kultury”¹⁰

Następnie byt osoby ludzkiej jest dynamiczny w swojej naturze. Dzięki dynamizmowi natury egzystuje, rośnie i rozwija się jako jednostka ludzka oraz integruje się w sprawczym działaniu w rejonie podmiotowości osobowej. Można określić ten przejaw podmiotowości jako *suppositum humanum*

5. Tenże, *Przemówienie do budowniczych pluralistycznego społeczeństwa w Salvador da Bahia*, 6 lipca 1980, n. 3: „Wszystkim znane są szkody, jakie przyniosło „sprowadzanie człowieka do roli prostego narzędzia produkcji, ofiary ideologii zrodzonych z uprzedzeń lub zimnej logiki praw ekonomicznych, manewrowanego w celach utylitarystycznych i stronnicych, które ignorowały i nadal ignorują prawdziwe dobro człowieka”

6. Tenże, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 10; por. Tenże, *Przemówienie do świata kultury*, Quito, 30 stycznia 1985, n. 4: „Punktem orientacyjnym kultury jest człowiek”

7. Tenże, *Przemówienie do intelektualistów*, Coimbra, 15 maja 1982, n. 3.

8. Tenże, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7: „Człowiek integralny (jest) podmiotem kultury”

9. Por. J. Marszałek, *Podmiot osobowy kluczem antropologicznym edukacji sportowej*, (w:) Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, SALOS RP, Warszawa 2002, s. 144-154.

10. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7.

- podłoże dynamizmu natury ludzkiej. „Kultura wypływa bezpośrednio z natury rozumnej i społecznej człowieka”¹¹.

Dynamizm podmiotu osoby ludzkiej widoczny w swoich efektach w kulturze, nie tylko jest wyrazem dynamizmu ontologicznego i integruje w sobie dynamizm natury ludzkiej, lecz wypływa także z działania, którego przyczyną bezpośrednią jest *subiectum personae* jako świadoma siebie przyczyna sprawcza własnych czynów, od wewnątrz konstytuująca swoje działanie na bazie ontologicznej struktury właściwej bytowi osobowemu. „Nie da się pomyśleć kultury bez ludzkiej podmiotowości i sprawczości. W dziedzinie kultury człowiek jest zawsze faktem pierwszym: pierwotnym i podstawowym”¹². W tym znaczeniu osoba ludzka jest podmiotem sprawczym kultury. Osoba ludzka jest sprawcą kultury¹³ Kultura „zawsze wywodzi się od osoby ludzkiej”¹⁴.

Ponieważ działanie sprawcze podmiotu osobowego integruje cały dynamizm człowieka i przejawia się w czynie, którego wewnętrzną i konstytutywną właściwością jest moralność, kultura ma ścisły związek z moralnością. Moralność jest jej esencją, podstawowym wymiarem, wewnętrzną właściwością kultury¹⁵ Dzierży w kulturze prymat w uporządkowanym świecie aksjologicznym¹⁶

Podmiot osobowy trzeba także widzieć jako siedlisko, wewnętrzne środowisko kultury. „Kultura jest tym, przez co człowiek jako człowiek staje się bardziej człowiekiem: bardziej „jest” (...) Kultura pozostaje zawsze w istotnym i koniecznym związku z tym, czym (raczej: kim) człowiek jest”¹⁷ Człowiek bowiem przez swój dynamizm osobowy, kondensujący się w czynie moralnym, nie tylko wychodzi do świata, zmienia go i ubogaca (skutek odsiebny), ale skutek czynu zwraca się do wnętrza osoby, aktualizuje ją, czyni podmiotem osobowości rozumianej jako spełnienie osoby (skutek wsobny), najbardziej znamieny i elementarny przejaw kultury. Osoba jako byt potencjalny może spełnić się jedynie na drodze dynamizmu, poprzez działanie, które w swej pozytywnej aksjologii jest zawsze kulturą.

11. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, n. 59; por. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 6: Kultura jest „właściwym kształtem życia człowieka jako takiego”

12. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 8.

13. Por. Tenże, *Oreędzie na XVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Rzym, 24 maja 1984, n. 2: „Podmiotem i twórcą kultury jest człowiek, który znajduje w niej swój wyraz”; por. Tenże, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7: „Człowiek i tylko człowiek jest sprawcą i twórcą kultury; człowiek i tylko człowiek w niej się wyraża i potwierdza”

14. Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, n. 20.

15. Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, Rio de Janeiro, 1 lipca 1980, n. 2: „Pełna kultura obejmuje rozwój moralny” „(...) Nie ulega (...) wątpliwości, że pierwszym i podstawowym wymiarem kultury jest zdrowa moralność: kultura moralna”

16. Por. A. Rodziński, *Osoba - moralność - kultura*, RW KUL, Lublin 1989, s. 231. „Kultura w swoim najpowszechniej przyjętym rozumieniu jest to w pierwszym rzędzie pewien określony świat wartości: (...) (podporządkowany) prymatowi wartości moralnych”

17. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7

B) Człowiek przedmiotem i celem kultury. Nie koniec na tym, że człowiek jest podmiotem, sprawcą i skarbcem kultury. Człowiek jest także odbiorcą kultury i jej celem i efektem działań kulturowych. Człowiek nie rozwija się jedynie na mocy czynników wrodzonych i pracy samowychowawczej. Środowisko kultury jest jego naturalnym żywiołem, w którym żyje, rośnie, dojrzewa i spełnia się jako osoba. „Człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze (...). Człowiek nie może się obejść bez kultury. Kultura jest właściwym sposobem „istnienia” i „bytowania” człowieka”¹⁸. Wielkość osoby ludzkiej zależy między innym od bogatego podłoża kulturalnego będącego humanistycznym środowiskiem, klimatem wpływającym pozytywnie na ucłowieczenie człowieka. „Kulturą nazywa się wszystko, co przyczynia się pozytywnie do postępu człowieka”¹⁹

Istnieje jeszcze inny wymiar humanizującej funkcji kultury. Stanowi go intencjonalne zaangażowanie ludzi kultury zorientowane na promocję osoby, w postaci działalności pedagogicznej. Trzeba to jasno zaakcentować, że głównym celem kultury jest wychowanie człowieka. „Pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury w ogóle i każdym zarazem jest wychowanie. W wychowaniu bowiem chodzi właśnie o to, żeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem - o to, żeby coraz bardziej „był”, a nie tylko więcej „miał” - aby więc przez wszystko, co „ma”, co „posiada” umiał bardziej i pełniej być nie tylko z „drugimi”, ale także „dla drugich. Wychowanie posiada podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych”²⁰. Spełnienie i dojrzewanie osoby jest uwarunkowane także wychowaniem, a więc dokonuje się w żywiole kultury²¹. Dojrzała osoba jest gwarantem rozwoju kultury. Kultura jest środowiskiem dojrzewania osoby. Istnieje zatem pewne sprzężenie zwrotne gwarantujące rozwój osoby, rozwój społeczny i postęp kultury. Dojrzała osoba jest najwłaściwszym czynnikiem sprawczym kultury, a kultura z kolei jest koniecznym warunkiem spełnienia osoby²².

18. Tamże, n. 6.

19. H. Carrier, *Działalność Stolicy Apostolskiej na rzecz dialogu z kulturami*, (w:) Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 329.

20. Tamże, n. 11.

21. Por. Tenże, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, dz. cyt., n. 2: „Pierwszym i podstawowym faktem kulturalnym jest sam człowiek duchowo dojrzały - czyli człowiek w pełni wychowany, zdolny wychowywać sam siebie i drugich”; por. Tenże, *Przemówienie do intelektualistów*, dz. cyt., n. 3: „Osoba ludzka nie może rozwijać się wszechstronnie, ani w wymiarze indywidualnym, ani społecznym inaczej, niż przez kulturę”

22. Tamże, n. 3: „Znajdujemy się jakby w wielkim systemie naczyń połączonych. (...) Problemy kultury są uwarunkowane przez inne wymiary ludzkiego bytowania, jak też z kolei one je warunkują”

Profilaktyka pedagogiczna Jana Bosko w służbie promocji człowieka

Spójna koncepcja profilaktyki pedagogicznej – czy też pedagogii profilaktycznej – wyłania się z wieloletniej działalności juvenagogicznej św. Jana Bosko. W roku 1877 sformułował on przekonanie: „Istnieją dwa systemy od zawsze stosowane w wychowaniu młodzieży: Prewencyjny i Represyjny”²³. Wiek XXI nie jest wynalazcą profilaktyki pedagogicznej. Pomimo sterylizacji ideologicznej, w latach powojennych, w oficjalnej polskiej literaturze przedmiotu, profilaktyka toruje sobie szlak i zajmuje powiększający się obszar, precyzując swoją tożsamość. Proces tworzenia się scalonej koncepcji profilaktyki pedagogicznej w literaturze polskiej da się sprowadzić do kilku stadiów, w których profilaktyka jawi się jako: 1) uzupełniający sektor działań społecznych; 2) znaczący i główny nurt przedsięwzięć dla rozwiązywania trudnych problemów społecznych; 3) w edukacji – aspekt działań pedagogicznych; 4) samodzielna metoda pedagogicznej strategii heteronomicznej; 5) zintegrowana koncepcja edukacji²⁴; 6) koherentny i adekwatny system²⁵ osobocentrycznej edukacji przyjmujący w teorii i praktyce za principium: prymat podmiotowości przed intersubiektywnością.

Jest on prekursorem profilaktyki pedagogicznej, ze znacznym wyprzedzeniem refleksji naukowo-badawczej i praktyki, od roku 1841 na świecie i od 1898 r. w Polsce, określanej jako „System Prewencyjny”, „System Zapobiegawczy”, „System Uprzedzający”, „Metoda Prewencyjna”

Do konstytutywnych uwarunkowań koncepcyjnych profilaktyki pedagogicznej należy niewątpliwie: 1) filozoficzne zaplecze edukacji, nacechowane adekwatnym rozumieniem problemów ontologicznych, antropologicznych, prozopoicznych, christianologicznych, aksjologicznych, etycznych, socjologicznych, hermeneutycznych i pedagogicznych; 2) osobocentryzm profilaktyki przyznający prymat podmiotowości przed intersubiektywnością; 3) zwarta koncepcja edukacji, będąca paradygmatem działań profilaktycznych; 4) dynamizm profilaktyki w wymiarze teoretycznym, praktycznym i wykonawczym; 5) pedeutologia profilaktyczna jako integralna i sprawdzona metodologia promocji wykwalifikowanych profilaktyków – wychowawców, pełniących rolę sprawczego podmiotu wychowawczych działań profilaktycznych; 6) współistnienie z młodzieżą, wychowankami, uznanymi za podmioty integrującego i integralnego procesu wychowania oraz znaki i nosiciele pozytywnych efektów profilaktyki pedagogicznej; 7) Oratorium – prewentorium pedagogiczne, środowisko kulturalne, intencjonalne, tworzące optymalne uwarunkowania

23. G. Bosco, *Il sistema preventivo nella educazione della gioventù, 1877*, (w:) P. Braidò, *G. Bosco, Scritti sul Sistema Preventivo nella educazione della gioventù*, La Scuola Editrice, Brescia 1965, s. 291, pkt 1.

24. Por. T. Wiśniewski, *Profilaktyka pedagogiczna*, PWN, Warszawa 1989, s. 221.

25. G. Bosco, *Il sistema preventivo...*, dz. cyt., s. 291-304.

promocji osoby. Niezbywalnymi wśród tych uwarunkowań są zasady rozumności, religijności i intersubiektywności, wyznaczonej przez personalistyczną normę moralności; 8) wspierana i kierowana autoedukacja wychowanka, uznana za probierz skuteczności oraz trwałości profilaktyki w życiu podmiotowym i społecznym. Mówiąc o profilaktyce pedagogicznej wypowiedź nieustannie zająmuje się o kulturę.

Ujmując profilaktykę całościowo trzeba ją rozumieć jako podejmowane przez instytucje, zespoły lub poszczególne osoby działanie, w wymiarze spekulatywnym, praktycznym i wykonawczym. Zorientowane ku zagrożeniom, niepożądanym zjawiskom, sytuacjom, stanom lub też ku procesowi rozwojowemu osób i ich grup. Dynamizm tego działania może być prewencyjny, negatywny (nie pejoratywny) – defensywny, to jest nastawiony na ochronę przed złem, na usuwanie przyczyn lub możliwego zła albo też pozytywny – ofensywny lub inaczej progresywny, czyli skupiony na realizacji dobra jako antytezy zła. Jego celem zaś jest integralna promocja osoby i jak najwyższy poziom jej egzystencji. Pośrednio jest nim także maksymalny stopień rozwoju kultury społecznej będącej żywiołem egzystencjalnym człowieka i jego osobistej kultury. Działanie profilaktyczne jest najskuteczniejszą, radykalną metodą popierania i wspierania procesu dojrzewania osoby oraz efektywnym sposobem przeobrażeń społecznych, a tym samym podnoszenia poziomu kultury.

System Prewencyjny Jana Bosko jest spójną i integralną koncepcją profilaktyki pedagogicznej. Jako służba pedagogiczna na rzecz młodzieży jest dziełem kultury i pełni istotne zadanie kultury. „Kulturą nazywa się (...) wszystko, co przyczynia się pozytywnie do postępu człowieka”²⁶. Uwzględniając prymat podmiotowości przed intersubiektywnością, profilaktyka pedagogiczna sytuuje się jako pełniąca posługę budowania nowej jakości życia społecznego. Jakże bowiem podmioty, taka społeczność. Profilaktyka Jana Bosko kultywuje rozwój człowieka: 1) w działaniach defensywnych; 2) w przedsięwzięciach progresywnych; 3) operując w środowisku kulturalnym będącym prawdziwym terenem socjalizacji rozumianej jako inkulturacja²⁷ pedagogiczna.

A) Działalność defensywna profilaktyki juvenagogicznej jest rozumiana jako: 1. Predylekcja, z j. łac. *praedilectio* – szczególnie umiłowanie kogoś, prymat w miłości. Jest kluczem do wyboru wychowanków. Wśród wszystkich osób pierwszeństwo ma młodzież przed dorosłymi. Mówił Ks. Bosko: „Wystarczy, że jesteście młodzi, abym was bardzo kochał” Wśród młodzieży: pierwszeństwo przyznaje się chłopcom przed dziewczętami. Odwrotnie jest w placówkach żeńskich. Wśród ogółu chłopców: priorytet przyznaje się w pieczy wychowawczej chłopcom biednym, opuszczonym, zagrożonym

26. H. Carrier, *Działalność Stolicy Apostolskiej...*, dz. cyt., s. 329.

27. Por. *Inkulturacja*, (w:) *Encyklopedia Katolicka*, TN KUL, Lublin 1997, t. 7, s. 234-237.

i niebezpiecznym, przed usytuowanymi społecznie. Wśród biednych i potrzebujących, szczególną troską darzy się najmniej uposażonych przez dotychczasowe wychowanie. Wśród starszych, daje się pierwszeństwo młodszym. Wśród dobrych i zwyczajnych – szczególną czujnością wychowawczą otacza się niesfornych, kłębnych, trudnych i złych. Mówił Ks. Bosko: „W każdym wychowanku, nawet najbardziej zepsutym istnieje załóżek dobra”²⁸. Wśród zewnętrznych oznak zaniedbania u wychowanka, predylekcja wymaga w relacjach odwoływania się do jego godności osobowej. 2. Antycypacja, z j. łac. *anticipatio* – wyprzedzenie działania, poznania w czasie, procesu w czasie. Oznacza rodzaj dynamizmu profilaktycznego w edukacji polegającego na wyprzedzaniu działaniem wychowawczym wykołejenia wychowanka, wsparciem rozwoju jego osobowości przed patologią, jak najwcześniejsze objęcie wychowanka edukacją, wyprzedzając negatywny wpływ czynników natury lub pozapodmiotowych. 3. Prezerwacja, z j. łac. *praeservo* – zapobiegam, zabezpieczam. Rodzaj działań w edukacji profilaktycznej, polegający na zabezpieczeniu przed złem. J. Bosko mówił do wychowanków: „Róbcie wszystko, co chcecie, byleście nie grzeszyli”²⁹. Zabezpieczenie przed złem w tym stadium profilaktyki spoczywa na wychowawcach. Ich interwencja jest przeciwdziałająca, przeszkadzająca, likwidująca, obronna, redukcyjna, minimalizująca, powstrzymująca, usuwająca okazję... Wychowawcy swoją obecnością – *asystencją* i zaangażowaniem pedagogicznym chronią wychowanków przed czynieniem zła. W tym aspekcie wszystkie typy profilaktyk są zbieżne. Wielu uważa go za główny i jedyny rodzaj przedsięwzięć profilaktycznych, aż do utożsamienia z nimi całej profilaktyki pedagogicznej. 4. Perseweracja, z j. łac. *perseveratio* – wytrwałość, przetrwanie. Ten rodzaj profilaktycznego dynamizmu wychowawcy sprowadza się do wpływania na wychowanka, aby wraz z upływem lat nie pogorszył się jego stan obecny. Aby zachować wychowanka w najlepszym stanie. Zapobieganie cofaniu się. Jan Bosko uważał za poważny efekt wychowawczy, jeżeli wraz z upływem lat przebywania wychowanka w jego placówce edukacyjnej nie stał się on gorszy niż był w momencie przybycia.

B) Działalność progresywna profilaktyki juwenagogicznej przejawia się w wychowaniu jako: 1. Protekcja, z j. łac. *protectio* – obrona, osłona, opieka. Interwencje profilaktyczne zaczynają wchodzić w ciąg działań pozytywnych, które obejmują twórczy wysiłek ze strony wychowawcy, aby zagospodarować czas, energie oraz ubogacić wewnętrzny świat wartości wychowanka. Rozumie się je jako wyznaczanie celów, planowanie zajęć, przydział pracy, propozycje lektury, dyskusowanie problemów, dopilnowanie wykonania zajęć.

28. G. B. Lemoyne, *Memorie Biografiche*, Scuola Tipografica e Libreria Salesiana, S. Benigno Canavese 1905, t. 5, s. 367

29. Bosco G., *Il sistema preventivo...*, dz. cyt., s. 295, pkt 2/III.

Ten aspekt aktywności profilaktycznej jest okresem oddziaływań heteronomicznych. Oznacza pozytywną zewnątrzsterowność ku dobru. 2. Preferencja, z j. łac. *praeferre* – woleć, przedkładać, w wyborze dawać pierwszeństwo. Profilaktyka na tym etapie przechodzi w rejon samostanowienia wychowanka i odwołuje się do jego autonomii. Jest działaniem wychowawczym, które buduje hierarchię wartości wychowanka i przekonuje go do odpowiedzialnego wyboru wartości. Wewnętrznym nurtem tych wysiłków edukacyjnych jest zasada: „Zło dobrem zwyciężać”³⁰. Wśród wartości wybierać: dobro zamiast zła; lepsze zamiast dobrego; najlepsze, zamiast lepszego; heroizm, zamiast przeciętności; dobre towarzystwo zamiast złego... Preferencja jest sztuką zapobiegania złożoną w osobowości wychowanka, wywodzącą się z zafascynowania, umiłowania i odpowiedzialnego wyboru wartości. 3. Orientacja, z j. łac. *oriri* – brać początek, powstawać, wschodzić. Przedsięwzięcie profilaktyczne wychowawcy w odniesieniu do wychowanka, wykorzystujące wszystkie możliwe wymiary dialogu, by wychowanek zrozumiał swój stan obecny i opowiedział się za optymalnym ukierunkowaniem własnego rozwoju, które jest osią samowychowania. Niekoniecznie w omówionej tutaj kolejności, ale niezbędna jest orientacja dynamiczna – zaangażowanie a nie bierność. Agatyczna – dobro, a nigdy zło. Antropologiczna – rozwój człowieczeństwa, osobowości i autentyzmu chrześcijańskiego. Heroiczna – wielkość, najwyższy stopień dojrzałości, świętość. Profesjonalna – specjalizacja zawodowa. Socjologiczna – pozycja, stanowisko społeczne i egzystencjalna – stan społeczny. Jest oczywistym, że orientacja – świadomy wybór kierunków i dążeń realizuje się ostatecznie w społecznym osadzeniu osoby. Co zabezpiecza ją skutecznie przed niedostosowaniem społecznym i zachowaniami antyspołecznymi. 4. Inicjacja, z j. łac. *initiatio* – wprowadzenie, wtajemniczenie. Profilaktyczny, długofalowy, wytrwały, intencjonalny i kompetentny proces współpracy z wychowankiem dla wprowadzenia go w efektywną autoedukację pod kierunkiem wychowawcy. Ten rodzaj aktywności profilaktycznej jest wybitnie pozytywny i odwołujący się do autonomii wychowanka. Jest skutecznym zabezpieczeniem wychowanka we wszystkich okolicznościach egzystencjalnych poprzez orientację na realizację doskonałego życia osobowego. Kto bowiem pracuje nad własnym spełnieniem osobowym, nie decyduje się na kroki wiodące ku inwolucji. 5. Kwalifikacja, z j. łac. *qualificatio* – świadectwo, dowód uzdolnienia, określenie właściwości. Działanie profilaktyki edukacyjnej wyrażające z orientacji profesjonalnej, które uskutecznia opcję zawodową. Oznacza zdobycie specjalizacji zawodowej i przygotowanie osoby wychowanka do zapewnienia sobie godziwych warunków egzystencji w społeczeństwie. Identyfikuje się z procesem zdobywania zawodu. Jest to skuteczny sposób na pozytywne zapobieganie bezrobociu, postawom aspołecznym, pasożytni-

30. Rz. 12, 21.

ctwu społecznemu, wandalizmowi. Jest przygotowaniem osoby do zachowań prospołecznych. 6. Promocja, z j. łac. *promotio* – awans, podniesienie, otwarcie, wyniesienie. Jest to rodzaj działań profilaktycznych wieńczący owocność wysiłków pedagogicznych w postaci maksymalnego i integralnego spełnienia osobowego podmiotu wychowanka. Zajęcie przez niego optymalnego miejsca w społeczeństwie. J. Bosko uważał go za cel edukacji: „Stać się dobrym obywatelem i autentycznym chrześcijaninem”³¹. Polega również na podjęciu autedukacji permanentnej. Efekt tak pojętych działań profilaktycznych jest najlepszym zapobieżeniem zagrożeniom osobowym i antyspołecznym działaniom, przez integralny rozwój osoby i zaangażowanie prospołeczne. 7. Instytucja, z j. łac. *institutio* – urządzenie, zarząd, ustanowienie. Każde działanie pedagogiczne, aby mogło być skuteczne musi być intencjonalne. To samo dotyczy profilaktyki pedagogicznej, aby mogła być kontynuowana, skoordynowana, prowadzona w sposób kompetentny – potrzebuje instytucji nadrzędnej. Potrzebuje badań, refleksji i studium w dziedzinie teoretycznej, praktycznej i wykonawczej. Administracji, koordynacji i zarządzania na szczeblu światowym, regionalnym, inspektorialnym i lokalnym. Porządkowania praxis pedagogicznej: prowadzenie edukacji profilaktyków; organizację dzieł, zapewnienie infrastruktury i kompetencji działań profilaktycznych. Bez tego wymiaru instytucjonalnego, jednoczącego, wszelka profilaktyka pedagogiczna rozmyje się w nieweryfikowalnym indywidualizmie.

C) Przestrzeń wychowawcza Oratorium – środowisko kulturalne. W działalności pedagogicznej Jana Bosko, można odkryć i sformułować kilkadziesiąt specyficznych zasad. Wychowanie profilaktyczne nie może być stosowane bez tychże zasad, które w sposób konieczny warunkują możliwości dynamizmu profilaktycznego. Do najważniejszych należą Zasady: Asystencji, Młodzieżowości, Autoedukacji Kierowanej, Oratoryjna i Rekreacji. Odkładając na inny moment omówienie wymienionych i nie wymienionych zasad profilaktyki, przedstawiam w pobieżnej rekapitulacji Zasadę Oratoryjną i Rekreacji.

Oratorium jako środowisko pedagogiczne odznacza się specyficznymi cechami, dostosowanymi do zadań jakie ma spełnić w życiu młodzieży i w gestii wychowawców zatroskanych o wychowanie młodzieży. Oratorium jest: 1. Środowiskiem intencjonalnym – świadomie zorganizowanym miejscem umożliwiającym twórcze i skuteczne spotkanie z wychowankiem i owocną autoedukację wychowanka pod przewodnictwem wychowawcy. Do jego konstytutywnych właściwości należą cztery punkty odniesienia pełniące wobec Oratorium podobną rolę jak cztery węgły budynku: Wychowawcy – profilaktycy; Profilaktyczny System Pedagogiczny; Wychowankowie – młodzież; Zintegrowany merytorycznie i strukturalnie proces wychowawczy. 2. Przestrzenią aksjologiczną, odznaczająca się wysokim natężeniem wartości, zbior-

31 G. B. Lemoyne, *Memorie Biografiche*, dz. cyt., t. 4, s. 19.

rowym poszanowaniem, wymianą i dzieleniem się wartościami. W żywiole aksjologicznym prymat dźwiera wartości moralne, będące mocą integrującą hierarchię wartości, a tym samym wewnętrzną strukturę osobową wychowanka. Moralność jest kryterium jakości spełnienia osobowego: stawać się dobrym człowiekiem, szlachetną osobą. 3. Miejscem wszechstronnego dialogu pedagogicznego z wychowankiem, rozumianego jako dialog dydaktyczny, somatyczny, emotywny, psychiczny, wolitywny, społeczny, religijny, duchowy. Dialog pedagogiczny zawiera w sobie jakości ontologiczne, antropologiczne, prozopociczne, aksjologiczne, etyczne, hermeneutyczne. Odwołuje się bowiem do osiągnięć spekulatywnych filozofii wychowania, która w swych koncepcjach buduje na fundamencie ontologii bytu przygodnego, antropologii, prozopologii, christianologii, epistemologii, etyki, aksjologii, hermeneutyki pedagogicznej, socjologii, psychologii, teologii... W najgłębszej swej treści dialog pedagogiczny w relacji wychowawca – wychowanek – znajduje w tych dziedzinach racje równości bytowej, ludzkiej, osobowej, chrześcijańskiej; co nie oznacza tożsamości z symetrycznością relacji wychowawczych. 4. Środowiskiem kulturalnym, które Jan Bosko symbolicznymi wyrażeniami: „Parafia”, „Szkoła”, „Dom”, „Boisko” „Parafia” – określał środowisko autentycznego życia religijnego. „Szkoła” – środowisko poszukiwania prawdy i kształcenia; „Dom” – środowisko egzystencjalne i rozwoju w klimacie miłości. „Boisko” – środowisko kultury fizycznej.

Personalistyczna norma kulturowej jakości sportu w wychowaniu profilaktycznym

A) Zastosowanie w wychowaniu profilaktycznym personalistycznej normy kultury. Wśród właściwości Oratorium za konieczną uważa się uwzględnienie rozwoju w sferze somatycznej. Oratorium jest środowiskiem rozwoju fizycznego³². Ks. Bosko pod ideę „Boisko” podkładał koncepcję gry, zabaw, sportu, rekreacji, zdrowia, jednym słowem integralnie pojętego rozwoju fizycznego. Rozumienie kulturalnego środowiska pedagogicznego jako środowiska zdrowia da się zsyntetyzować w działaniach zapobiegawczych i ochronnych – obrona i zachowanie, odzyskiwanie zdrowia oraz w przedsięwzięciach ofensywnych, polegających na kultywowaniu kondycji, tężyzny, rozwoju fizycznego, optymalnej homeostazy egzystencjalnej wychowanka.

W ostatecznym odniesieniu: rekreacja, rozrywka, boisko, zdrowie, zabawa, gra, sport, gimnastyka, ruch, ćwiczenia – to hasła wywoławcze integral-

32. Por. J. Marszałek, *Pedagogia boiska w personalistycznym Systemie Wychowawczym Św. Jana Bosko*, (w:) Z. Dziubiński (red.), *Kościół a sport*, SALOS RP, Warszawa 1995, s. 233-254.

nego pojmowania somatyki w rozwoju osobowym. Ks. Bosko nadał im zróżnicowane znaczenie, wytyczające styl zaangażowania pedagogicznego:

- Ciało jest integralnym wymiarem osoby ludzkiej. Człowiek jest ucieleśnionym duchem. Troska o rozwój somatyczny jest wkomponowana w rozwój osoby;

- Rozwój fizyczny stanowi wymiar celu wychowawczego. Nie może stać się celem głównym edukacji. Ma być traktowany integralnie z głównym celem wychowania;

- Realizacja powołania, stan społeczny człowieka, wymaga rozwoju somatycznego. Nie można tak pojmować rozwoju fizycznego, że wychowanek stanie się typem anty – lub aspołecznym. Kultura fizyczna ma być narzędziem spełniania zadań społecznych zgodnie z orientacją egzystencjalną;

- Rekreacja, odnawianie sił fizycznych, jest jednym z konstytutywnych zasad Profilaktycznego Systemu Wychowawczego Jana Bosko. Bez rekreacji i rozwoju fizycznego, wychowanie gubi się w mglistym spiritualizmie, alienującym człowieka;

- Życie na boisku podczas rekreacji jest nieodłącznym składnikiem środowiska Oratorium. Bez rekreacji – zwykł był mówić Jan Bosko – prewentywum pedagogiczne jest jak ciało bez duszy, rozkłada się;

- Proces wychowawczy jest wewnętrznym nurtem żywotności Oratorium. Aktywność fizyczna, gra, sport, zabawa – stanowią jeden z sektorów procesu wychowawczego. Sektor nie może zdominować procesu. Nie można go też z procesu wyeliminować, jeśli mamy mówić o integralnym i integrującym procesie wychowania;

- Afirmacja i braterstwo jakie przenikają Oratorium, uwidaczniają się także na rekreacji. Ks. Bosko w swojej koncepcji edukacji opartej na miłości pedagogicznej, widzi rekreację jako uprzywilejowany moment i szansę tejże miłości, polegającą na uczestniczeniu w naturalnych upodobaniach wychowanków, wyzwaniu pozytywnych emocji, rozładowaniu emocji negatywnych, wzmacnianiu więzi koleżeńskich, korygowaniu niewłaściwych zachowań i ćwiczeniu się w sztuce braterskich relacji;

- Środowisko Oratorium jest arsenałem środków dobranych dla celów wychowawczych, wśród nich niezbywalne miejsce zajmuje boisko, wyposażenie sportowe, ćwiczenia, gra, rekreacja;

- Oratorium jest środowiskiem uporządkowanym. Czynności wychowawcze są zaprogramowane i uporządkowane w czasie. Czas rekreacji jest nieusuwalnym punktem porządku dnia. Nie należy go eliminować, skracać, ani też nie może on wypierać innych zajęć przewidzianych w programie;

- Człowiek nie może rozwijać się bez ruchu. Rekreacja ruchowa jest jednym z warunków utrzymania zdrowia i rozwoju fizycznego, a także sposobem na ekspansję i pomnażanie radości życia.

B) Sformułowanie personalistycznej normy kulturowej jakości sportu. Osoba jest podmiotem, sprawcą, celem i odbiorcą kultury. Kultura jest organicznie spójna z osobą ludzką. Wszystko, co kulturalne posiada nieusuwalne personalistyczne znamię. Dlatego personalistyczna norma kultury wyznacza kryterium kwalifikacji kultury. Za kulturalne może być uznane tylko to zjawisko, które jest przejawem poszanowania godności osoby ludzkiej i służy jej integralnej promocji. Jest ona pochodną personalistycznej normy moralności. Bowiem miernikiem kulturalnego jest moralność, stąd u podstaw kultury sytuuje się personalistyczna norma moralności, która jest ontologiczno-aksjologicznym fundamentem moralności ewangelicznej normowanej Przykazaniem Miłości³³ Kultura jest tym wyższa jakościowo, im bardziej jako całość i poszczególne jej aspekty są adekwatne z najwyższą wartością osoby i jej prawdziwym dobrem. Stąd także jakość kultury fizycznej (sportu), jako wytwór człowieka i jako dojrzałość osoby ludzkiej będącej efektem jakości kultury sportowej, mierzy się normą personalistyczną kultury, będącą imperatywem poszanowania godności osoby i wszystkich jej wartości.

W bardziej szczegółowych rozróżnieniach, kultura fizyczna przyjmująca za kryterium własnej jakości personalistyczną normę kultury:

- Uwzględnia niezbywalną wartość osoby jako miernik właściwych intencji, relacji i zachowań sportowych sytuując człowieka w centralnym punkcie zainteresowań i urządzeń³⁴;
- Posiada konotację skutecznego współczynnika rozwoju osoby, gdyż jej celem jest awans podmiotu osobowego, będącego sprawcą, uczestnikiem i odbiorcą kultury fizycznej, unikając alienacji wychowania polegającej na realizacji celów nieosobowych;
- Jako efekt sprawczej przyczynowości podmiotu osobowego, manifestuje poszanowanie godności i praw człowieka;
- Uczestnictwo zbiorowe i odbiór działań sportowych w wymiarze intersubiektywnym odznacza się wzajemnością w poszanowaniu godności poszczególnych osób przybierając znamię braterstwa – cywilizacji miłości;
- Wyklucza ukryte lub jawne intencje, deklaracje, działania niszczące, szkodliwe, redukujące, eliminujące, alienujące, pomijające, instrumentalizujące podmiot osobowy na gruncie kultury fizycznej;
- Nie można absolutyzować aspektu fizycznej kultury w życiu osoby pozwalając na całkowite zdominowanie jej życia poprzez czynnik somatyczny³⁵;

33. Por. K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, TN KUL, Lublin 1986⁴, s. 42-43: „Osoba jest takim bytem (dobrem), że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi miłość. (...) Miłość osoby musi polegać na afirmowaniu jej ponad-rzeczowej i ponad-konsumpcyjnej (ponad-użytkowej) wartości”

34. Por. Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO...*, dz. cyt., n. 7: „Byłaby to całkowita alienacja wychowania: zamiast pracować na rzecz tego, kim człowiek powinien „być”, pracowałyby ono tylko na rzecz tego, czym może się wykazać w dziedzinie „ma”, „posiada”

35. Por. Tenże, *Przemówienie do świata uniwersyteckiego*, Kinshasa, 4 maja 1980. n. 5: „Ist-

- Nie można redukować w kulturze rozwoju fizycznego na korzyść innych wymiarów życia osobowego kultywując jednostronny rozwój osoby, uznaje bowiem, że kultura fizyczna jest drogą, środkiem, sposobem integralnego rozwoju osoby ludzkiej;

- Zdecydowanie uznaje, że sport jest „miejszem” kultury, gdzie człowiek dojrzewa do pełni ludzkiej i gdzie manifestuje braterstwo jako przejaw integralnej kultury społecznej;

- Eliminuje destrukcyjne działania znane jako: absolutyzacja ciała, zawodstwo, formy brutalne sportu, wrogość, agresja, komercjalizm, łapownictwo, korupcja, destrukcja lub eksploatacja sportowca, doping, instrumentalizacja, utilitaryzm, niepohamowana rywalizacja, żądza sukcesu za wszelką cenę, satelitaryzm, awanturnictwo, wandalizm kibiców itp.

Nie można pomyśleć i zrealizować profilaktycznej edukacji młodzieży bez uwzględnienia w całej rozciągłości sfery somatycznej podmiotu wychowanka. Osoba traktowana integralnie nie pozwala na absolutyzację wymiaru fizycznego w wychowaniu. Równocześnie jednak edukacja, która w środowisku kulturalnym Oratorium, na bazie adekwatnej i spójnej intencjonalności, afirmuje, obdarza prawdziwą miłością, wytrwale chroni, zachowuje, wspiera, wprowadza w odpowiedzialne decyzje i wybory, orientuje, wtajemnicza w uprawianie swojej osobowości, kwalifikuje, promuje osadzając w życiu społecznym – jest żywiołem pedagogicznym kultury, w tym także fizycznej. Wychowankowie o wysokiej dojrzałości osobowej z jednej strony są znakami i nosicielami właściwej kultury, również somatycznej, z drugiej strony stają się egzemplarycznymi sprawcami nowej kultury, w tym także cielesnej. Gdy stają się uczestnikami, odbiorcami, sponsorami kulturalnego życia sportowego, wprowadzają nowy styl zachowania, wynikający z poszanowania innych osób. Stają się też przekąźnikami nowego stylu integrującego i integralnego wychowania człowieka, uwzględniającego konstytutywną sferę somatyczną a zarazem unikającego ekstremalnych rozwiązań *per defectum i per excessum* (przez nadmiar i niedomiar). Tym sposobem kultura fizyczna (sportu) jest uwzględniana, kontynuowana, podnoszona, zastosowana do rozwoju osoby i zintegrowana z nowym poziomem życia społecznego przybierającego kształt „cywilizacji miłości” „Prawdziwa kultura jest humanizującą, podczas gdy niekultura czy kultury fałszywe dehumanizują. Dlatego człowiek wybierając kulturę, prowadzi grę, w której idzie o jego losy³⁶

nieje jedna prawda o człowieku, która wykracza poza wszelką próbę uproszczenia do jakiegokolwiek aspektu”

36. Por. Tenże, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, 1980, dz. cyt., n. 1.